

Grundtankarna hos rörelsen för socialskydd.

Föreläsning av *Marc Ancel*,
Conseiller à la Cour de Cassation, Paris.¹⁾

Rörelsen för socialskydd, för *Défense sociale*, är otvivelaktigt en av efterkrigstidens mest markanta ideriktningar på straffrättens och brottslingsbehandlingsområde. Den har länge varit misskänd, och vissa jurister ha, ehuru de ägt kännedom om rörelsens idéer, trott sig kunna förbigå rörelsen såsom en övergående företeelse. Rörelsen har blivit kritiserad och nästan nedsvärtad av andra jurister, som blivit oroad av att se den sätta vissa godtagna åsikter i fråga. Rörelsen har sålunda till en början haft att kämpa för att bli uppmärksammas och därefter haft att försvara och rättfärdiga sig. Låt vara att denna kampperiód nu är till ända, rörelsen är likväl ännu nödsakad att precisera sina grundtankar, om icke för annat så för att tillbakavisa tendentiösa tolkningar. Det är genom att göra sig noga reda för sina grundtankar som rörelsen kan hoppas på att kunna göra sig gällande så effektivt och nyttigt som möjligt.

Den förening som företräder rörelsen, *Société internationale de défense sociale*, har klart insett detta och har därav föranletts att upprätta ett minimiprogram, upptagande de grundläggande programpunkter till vilka alla dess medlemmar ovillkorligen måste ansluta sig. För detta program, vilket definitivt antogs i slutet av förra året, har föreningen främst att tacka prof. Strahl, som uppgjorde det första utkastet. Programmet gör det möjligt att nu bättre än förr bedöma grundtankarna i de nya läror som rörelsen omfattar. Det torde därför vara av intresse att nu ägna några reflexioner åt dessa läror.

För att kunna överblicka rörelsens idéer är det nödvändigt att ordna de följande reflexionerna under tre huvudpunkter. Det är till en början viktigt att söka definiera vad som bör menas med denna nya rörelse för socialskydd. Därefter bör rörelsen inställas på sin plats i förhållande till de två andra doktriner eller skolor utan vilka rörelsen icke kan förstås, nämligen å ena sidan den klassiska straffrättsskolan, å andra sidan den positiva skolan. Den sista uppgiften blir att mot bakgrunden av den

¹⁾ Denna föreläsning, som här återges i översättning från franskan, hölls den 23 och den 25 april 1955 i Stockholm och Uppsala på inbjudan av de juridiska fakulteterna. Svenska kriminalistföreningen, vars medlemmar voro inbjudna till föreläsningen i Stockholm, hade den 22 april hållit sitt årsmöte, varvid socialskydds-rörelsen var förhandlingsämne med prof. Strahl såsom inledare. Förhandlingarna vid mötet komma att publiceras i Nordisk kriminalistisk årsbok.

Socialskydds-rörelsens program är publicerat i denna tidskrift 1955 s. 75 ff. Angående rörelsen se vidare Hurwitz i denna tidskrift 1954 s. 275 ff och Strahl i Svensk Juristtidning 1955 s. 28 ff.

moderna socialskyddsrelsens förhållande till dessa båda skolor redogöra för rörelsens aktuella strävanden.

I.

För att klart uppfatta betydelsen av den moderna rörelsen för socialskydd måste man framför allt göra sig reda för att rörelsen arbetar på det kriminalpolitiska planet. Den vetenskapliga omvälvning som ägt rum under förra seklet har kommit straffrätten att förlora sin gamla självständighet och sin självtillräcklighet: straffrätten framstår numera icke såsom annat än en »kriminalvetenskap« bland andra sådana, vilka den icke längre kan ignorera och som tillföra den de fakta som behövas vid varje reform inom straffrätten. Nu för tiden kan straffrätten icke inskränka sig till att för varje brott uppställa ett legalt straff, stadgat på förhand och efter abstrakta regler utmätt för alla. Alltmera talrika och alltmera viktiga brottslingskategorier föras nu för tiden, åtminstone delvis, utanför straffrätten, såsom i synnerhet de yngsta lagöverträdarna och de något äldre men ej till mogen ålder komna, de abnorma brottslingarna och vanebrottslingarna; utvecklingen av den positiva rätten själv har sedan 80 år tillbaka gått ut på att för dessa brottslingskategorier anordna former av särbehandling, vilkas främsta kännetecken har varit att behandlingen till stor del icke haft karaktären av straff. Och vidare: kriminalisterna, t.o.m. de mest traditionsbundna, ha kommit fram till att erkänna, att det gamla straffrättssystemet bör kompletteras med ett rikt urval av individualiserade åtgärder som icke heller ha straffkaraktär och man inser mer och mer, att straffprocessen icke bör uteslutande ha till uppgift att fastställa om någon har begått eller icke begått viss gärning utan också bör äsyfta att möjliggöra ett bedömande av personen, vilket skall leda till en fortlöpande resocialiserande behandling.

I betraktande av denna obestriddliga omvandling är det aktuella problemet att utarbeta ett system av sociala reaktioner mot brottet, vilket icke är anakronistiskt utan tvärtom är realistiskt till sin grund och effektivt till sin verkan och som på samma gång tillfredsställer det sociala samvetet. Detta betyder, att det är fråga om ett *kriminalpolitiskt* problem. Från denna synpunkt blir det allt tydligare, att kriminalvetenskapen, i vidsträckt mening, är sammansatt av tre grenar:

a. Kriminologien, vilken har till uppgift att studera brottet såsom fenomen.

b. Kriminalrätten, som har att göra med utläggningen och tillämpningen av de positiva regler enligt vilka samhället reagerar mot brottsfenomenet (och som omfattar såväl den egentliga straffrätten som också straffprocessrätten och straffverkställigheten, emedan alla tre numera oskiljaktigt ingå i den legala reaktionen mot brottet), och slutligen

c. Kriminalpolitiken, på en gång vetenskap och konst, vilken söker utveckla dessa normativa regler under hänsynstagande till erfarenheterna från olika specialiserade vetenskaper för studiet av personligheten och den kriminella aktiviteten. Det är genom att beakta det sammanhang som består mellan dessa skilda vetenskaper som man förmår fatta kriminalpolitikens nödvändighet och självständighet och vikten av en kriminalpolitik i den mening detta ord bör hava i nutida vetenskap.

Rörelsen för socialskydd utgår sålunda från denna vetenskapliga grundval och från den nödvändiga samordningen mellan de olika kriminalvetenskaperna och strävar efter att giva kriminalpolitiken, så förstådd, en viss bestämd inriktning. Därigenom framträder rörelsen icke såsom en enhetlig och dogmatisk doktrin utan, såsom man mer och mer erkänner, såsom en idé-rörelse, omfattande och uttryckande de individuella idéerna hos alla dem som gilla den nämnda allmänna inriktningen av kriminalpolitiken. Detta drag hos rörelsen framhålles mycket tydligt i inledningsorden till föreningens minimiprogram, i vilka föreningen säges företräda en rörelse vars syfte är att påverka kriminalpolitiken genom spridandet och utvecklandet av vissa angivna idéer som omfattas av alla föreningens medlemmar såsom en gemensam grundval. Åt medlemmarna förbehålles naturligtvis frihet att individuellt gå längre än programmet i samma riktning som detta, men den ståndpunkt de i så fall intaga utgör allenast en personlig ståndpunkt. Rörelsens ståndpunkt är sålunda noga besett en medelproportional av de åsikter som, sammanfallande på en rad väsentliga punkter, genom sin sammanhållning kring vissa grundtankar ge eftertryck åt dessa.

Det återstår att precisera vad som är att förstå med denna »allmänna inriktning« av kriminalpolitiken, vilken utgör själva det väsentliga hos rörelsen. Att precisera detta är emellertid icke möjligt, förrän efter det att några ord ha sagts för att klargöra rörelsens förhållande till den klassiska skolan och till den positiva.

II.

Det behöver knappast understrykas, att den moderna rörelsen för socialskydd först och främst opponerar mot det klassiska repressionssystemet. Måhända har denna opposition t.o.m. i vissa fall överskattats; ty vissa författare ha någon gång därav dragit äventyrliga slutsatser. Det är för den skull kanske icke utan sin nytta att exakt ange de punkter i vilka denna opposition framträder.

Det klassiska repressionssystemet, vilket uppkom såsom en följd av 1700-talets upplysningsfilosofi och som stadfästes i 1800-talets kodifikationer, vilade, från kriminalpolitisk synpunkt sett, väsentligen på tre grundvalar:

1. Systemet var byggt på principen om moraliskt ansvar och vedergällande straff. Brottsslingen straffas enligt detta system på grund av och efter måttet av sin personliga skuld; och hotet om straff anses, samtidigt och just genom detta, tillgodose allmänpreventionen.

2. Detta system är väsentligen ett legalt system, vilket icke tager i betraktande annat än gärningen uppfattad såsom en juridisk storhet. Lagen ensam definierar brottet; och förutsättningarna för repressionen, dess verkställighet och mått betraktas och behandlas såsom rättsliga frågor enligt strängt juridiska kriterier och med användande av en strängt juridisk teknik.

3. Systemet bygger just därigenom nödvändigtvis på en rad aprioristiska principer och betjänar sig i rikligt mått av juridiska fiktioner. Det bygger å andra sidan på metafysiska föreställningar, särskilt på föreställningarna om ansvarighet och om en rättsordning som strafflagen har till uppgift att in abstracto garantera. Detta metafysiskt-juridiska system söker i grund och botten att garantera förverkligandet av en absolut straffrättvisa.

Men för rörelsen för socialskydd kan straffrättsskipningen icke vara annat än relativ. Det är enligt rörelsens uppfattning icke fråga om att sitta till doms över en gärning som sådan utan om att låta en människa dömas av andra människor. Den mänskliga rättsskipningen är emellertid oförmögen att skipa en verklig rättvisa. Domaren har icke framför sig det metafysiska problemet om gott och ont utan en konkret företeelse vari brottslighet yttrat sig, i ett individuellt fall, genom en viss handling av en viss individ. Vad han därför bör söka finna är icke det mått av straff som, abstrakt eller absolut, skulle kunna anses som en ekvivalent till den brottsliga handlingen eller anses återställa en påstådd abstrakt rättsordning utan en ändamålsenlig åtgärd som är ägnad att på en gång resocialisera brottslingen och skydda samhället. Det är på denna punkt och på detta sätt som rörelsen för socialskydd tillbakavisar varje juridisk metafysik, varje apriorism i rättsvetenskapen, varje system av juridiska fiktioner i den mån dessa fiktioner icke utgöra annat än tekniska hjälpmedel utan samband med den sociala eller mänskliga realitet som den brottsliga gärningen utgör. Den delaktiges accessoriska ansvar, motsättningen mellan å ena sidan brottskonkurrens i teknisk mening å andra sidan dels ett blott upprepande av samma handling dels återfall samt läran om otjänliga försök äro exempel på dessa juridiska fiktioner i de tre stora kapitel i straffrätten som bära de välkända rubrikerna: medverkan, återfall, försök. Det är klart, att en kriminologisk-sociologisk analys av dessa problem genast avslöjar det fåfänga i mycket av de rent juridiska distinktioner och diskussioner genom vilka man vanligen bemödar sig om att lösa problemen rent juridiskt. Med sådan syft-

ning är det som rörelsen för socialskydd föresätter sig att »avjuridicera» själva straffrätten och att befria straffrättsskipningen för att låta den utöva en nyttig social funktion: detta är en grundtanke hos rörelsen som är bland det första man måste ha i minnet.

Följer nu av det sagda att rörelsen leder till anslutning till den positiva skolan från slutet av förra århundradet? Är det fråga om att förkasta läran om den fria viljan för att omfatta determinismen och för att hylla principen om en legal ansvarighet, som skulle berättiga staten att göra varje farlig individ till föremål för en skyddsåtgärd och som skulle låta både den brottslige och den icke brottslige vara underkastade en obegränsad kontroll av statsmakten? Bestämt icke. Det bör här genast — sedan nyss klargjorts i vilka avseenden rörelsen motsätter sig det klassiska repressionssystemet — uppvisas, att den icke mindre opponerar mot positivismens doktriner. Denna opposition, som man alltför ofta har medvetet eller omedvetet förbisett, framträder i tre principiella synpunkter:

1. Rörelsen för socialskydd förkastar, till att börja med, positivisternas determinism. Den vill kraftigt vädja till föreställningen om ett individens val mellan olika handlingsmöjligheter, till den känsla av ansvar som varje människa, även brottslingen, har inom sig, till de individuella liksom de sociala samvetskänslorna samt, framför allt, till de i individens innersta slumrande möjligheter till upprättelse som existera endast i den mån individen äger ett visst mått av frihet. Det gäller alltså, enligt rörelsens tankegång, att antingen utgå från att människan har sådan individuell frihet att välja hur hon skall handla eller också, helt konkret och praktiskt, åt brottslingen återskänka denna frihet som han har kunnat förlora, beroende på inflytanden, ofta kombinerade, från hans bio-psykiska konstitution och de sociala förhållanden i vilka han befann sig. Rörelsen måste därför nödvändigtvis utgå från att människan är »fri» eller kan bli det. Den vill i alla händelser göra henne fri, om hon till äventyrs icke skulle vara det. Detta är ett principiellt ställningstagande, som skiljer rörelsen från den positiva skolan utan att likväl innebära att rörelsen tager ställning till det metafysiska problemet om viljans frihet, en fråga varom den icke vill uttala sig.

2. Rörelsen skiljer sig likaledes från positivismen så till vida som denna, åtminstone i mångt och mycket, är amoralisk. Den positiva skolan, i allt fall sådan den var i slutet av förra århundradet, vill sysselsätta sig endast med empiriska fakta utan att bekymra sig om etiken. Rörelsen för socialskydd återinför däremot i kriminalpolitiken de moraliska värden som positivismen sökte avlägsna därifrån till förmån för en närsynt

utilitarism. Rörelsen anknyter därmed i mycket till den kristna traditionen, och det är i denna anda som den bemödar sig att åter genomtänka problemet om individens och samhällets rättigheter och skyldigheter. Även på denna punkt kan man hänvisa till föreningens minimiprogram, i det att programmet uttalar att det, i kampen mot brottsligheten, är »av största vikt att de mänskliga värdena respekteras och att man besinnar att man icke kan med gott samvete fordra ett klanderfritt beteende av brottslingarna om man icke iakttagert att de metoder man tillämpar vid behandlingen av dem stå i överensstämmelse med de grundsatsar på vilka vår civilisation vilar».

3. Rörelsen för socialskydd förkastar slutligen, i och med detsamma, de ytterliggäende krav hos vissa neopositivister som tendera till avskaffande icke endast av straff i form av näpstr utan även av straffrättsskipningen själv för att ersätta denna med läkaren eller en kriminologisk tekniker och med en okontrollerad rätt att ingripa till bekämpande av handlingar eller individer som misstänkas för antisocialitet. Somliga ha påstått, något obetänksamt och stundom t.o.m. i illa dolt syfte att kompromettera en doktrin som de anstränga sig att driva in absurdum, att rörelsen för socialskydd i grund och botten strävar efter att rent av avskaffa straffrätten. Enligt dem skulle rörelsen vilja ställa oss inför valet mellan antingen socialskydd *eller* straffrätt. Var och en, som känner rörelsens verkliga lära och vad denna egentligen innebär och som förstår att bedöma räckvidden av de idéer som rörelsen framför, svarar genast, att detta val icke existerar för rörelsens verkliga anhängare. Rörelsen åsyftar just att förnya straffrätten genom sin idé om ett socialskydd: det är alltså om straffrätt *och* socialskydd som man bör tala. Även på denna punkt ger minimiprogrammet, denna för föreningen förbindande urkund, ett otvetydigt besked. Andra avdelningen i programmet är ägnad åt »Grundsatsar för kriminalrätten», tredje avdelningen åt »Kriminalrättens teori» och fjärde avdelningen åt »Program för kriminalrättens utveckling». Utvecklandet av ett kriminalrättssystem framträder sålunda såsom en angelägenhet av första rangen för dem som ansluta sig till rörelsen. På samma gång är legaliteten starkt understruken genom en särskild punkt i den avdelning som är ägnad åt kriminalrättens grundsatsar: »Likaså är det av största vikt, att kriminalrätten respekterar de mänskliga rättigheterna och iakttagert en strikt legalitet. Frihetens och legalitetens grundsatsar, som äro resultatet av det moderna samhällets historiska utveckling, böra betraktas såsom okränkbara.»

III.

Den dubbla motsatsställning som rörelsen för socialskydd intager, nämligen såväl mot det klassiska repressionssystemet som

mot den positiva skolans doktriner, tillåter efter vad jag tror att urskilja rörelsens verkliga mennig. Jag har själv trott mig kunna definiera rörelsen såsom en *humanistisk* kriminalpolitisk rörelse. Att rörelsens egentliga verksamhetsfält är kriminalpolitiken tror jag mig redan ha visat. Vad angår den humanistiska karaktären hos strävandena att skapa ett socialskydd, sådana dessa tagit sig uttryck i denna moderna rörelse, synes den mig framgå helt klart av följande tre synpunkter. Det torde vara tillräckligt att i korthet beröra dem.

Först och främst strävar en kriminalpolitik enligt rörelsens linjer, såsom också understrykes i föreningens minimiprogram, »efter en ordning som tillgodoser kollektivets behov av skydd genom skydd för dess medlemmar» och vill »i alla samhällliga förhållanden låta individens rätt komma till erkännande». Enligt denna uppfattning existerar samhället endast genom människor. På denna punkt upptager rörelsen den filosofiska läran om mänskliga rättigheter, i vad denna lära bygger på en rätt som står över människan; ty människan bör från början vara tillförsäkrad människovärde och rätt till fri utveckling av sin personlighet. Rörelsen motsätter sig därmed, självfallet och ofrånkomligt, varje form av totalitarism, som förnekar individernas rättigheter. Det vore lätt att i detalj påvisa detta, men det räcker utan tvivel, efter vad redan sagts, att framhålla detta med styrka en gång för alla.

Redan i denna mening bygger en kriminalpolitik efter rörelsens linjer på en grundval som till sitt väsen är humanistisk. Men denna humanism inbegriper icke endast skyddet för individen som sådan utan även omvårdnaden av och respekten för de bestående mänskliga värdena. Jag har redan nämnt vilken plats de moraliska värdena intaga i rörelsens allmänna uppfattning. Det är dessa som, i hög grad, böra liva och inspirera den nya kriminalpolitiken. Men för att trygga den praktiska effektiviteten av de strävanden som sålunda åsyftas är det nödvändigt att icke låta den rena tekniken spela alltför stor roll, särskilt icke den juridiska tekniken eller den tekniska anordningen av tillvägagångssättet. Rörelsen för socialskydd förbiser icke, att humanism just består i att utveckla de grundläggande mänskliga egenskaperna genom de mångahanda tekniska hjälpmedel som varje disciplin erbjuder. Det var på det sättet som redan humanismen under renässansen sökte återfinna de eviga mänskliga värdena bortom skolastikens subtiliteter och ordträldom. Rörelsen för socialskydd begär på samma sätt av våra dagars tekniker, att de skola befria sig från vissa av de invanda tankar och uttrycksmedel, i vilka deras egen teknik tenderar att instänga dem, för att resolut ställa sig öga mot öga inför den mänskliga realiteten.

Denna mänskliga realitet är till själva sin natur universell; och här framträder det sista av de karakteristiska hos socialskyddsrelsens humanism som jag försöker att framhålla. Vad rörelsen i själva verket söker finna, bortom de tekniska egenheterna hos varje system, är den allmänna sanningen om människan. Icke så mycket människan sådan hon varit genom tiderna, ty i detta hänseende kan och bör kriminalpolitiken växla från den ena epoken till den andra, som fastmera människan sådan hon är i alle länder där civilisationen nått en jämförlig nivå. Emedan rörelsen för socialskydd är humanistisk, har den därför ett universellt budskap. Det system, som den söker utarbeta, skall sålunda icke vara avsett för något särskilt land att fungera som en partikulär rätt. Med avseende på kriminalrätten söker rörelsen alltså, för att omsätta sina strävanden i praktiskt handlande, att framför allt uppdraga grundlinjer för de juridiska instituten. Man må erinra sig, vilken anslutning legalitetsprincipen inom straffrätten vann i början av förra seklet, och likaså juryinstitutet; man må likaledes tänka på tillkomsten något senare av barndomstolar och på framträdandet av strävandena att individualisera straffet; och man må slutligen, närmare vår tid, komma ihåg inrättandet av skyddsåtgärder, spridningen av probationtanken och anordnandet av en rationell och individualiserad fångvård. Ett uppmärksam och kritiskt studium av strafflagstiftningarna med hänsyn till deras historiska utveckling, men betraktade såsom utslag av legislativa strömningar av internationell räckvidd, tillåter att förutse utvecklingen och att rationellt förbereda erforderliga reformer.

Det är i själva verket sådana idéströmningar som kunna ge stoff till en övertägd och systematisk kriminalpolitik. Men kriminalpolitiken kan icke anpassa dessa stora nyskapelser av internationell karaktär efter det nationella systemets krav, om den icke skiljer ut just vad som är universellt hos dem och beaktar, icke deras tekniska tillämpning på ena eller andra hållet, utan deras anda och väsentliga innebörd. Kriminalpolitiken kan med andra ord icke tillgodogöra sig landvinningarna utan att ge akt på deras universella mänskliga och sociala värde. På det sättet utmynnar socialskyddsrelsen i en verklig social filosofi. Men denna sociala filosofi består då icke i en metafysik a priori, från vilken man påstår sig kunna härleda abstrakta regler; den framträder i stället såsom den logiska resultanten av alla dessa krafter, mänskliga och sociala, vars tillvaro den nya rörelsen söker spåra och vars räckvidd den söker mäta. Socialskyddsrelsen, så betraktad, framstår sålunda till slut som ett uttryck för den moderna världens moraliska samvete inför kriminalitetens stora problem, vilket den resolut angriper i alla dess mänskliga komplikationer.